

Oldekerk en Kuzemer

Geschiedenis van een verdwenen
dorpskerk en klooster in het
Groninger land

Günter Brandorff

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, gebruikt worden voor trainingsdoeleinden van kunstmatige intelligentie, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 680
ISBN 9789083510934
Eerste druk, 2025

Uitgave Erfgoed uitgevers, Oosterwolde
Grafische verzorging Erfgoed uitgevers, Oosterwolde
Omslagontwerp Erfgoed uitgevers, Oosterwolde
Redactie Kitty Janssen

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door:

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	5
Woord vooraf	7
1. Inleiding	11
2. Het Middelnederduits	19
3. De geschiedenis van Frisia: een overzicht	23
4. Stad en Ommelanden	33
5. Parochiekerken, het middelpunt van Friese dorpen	41
6. De verdwenen kerk van Oldekerk	45
7. De ontwikkeling van Friese kloosters	71
8. Het verdwenen Kuzemer klooster	77
9. Een middeleeuwse kloostertuin	99
10. Eten en drinken in het klooster	105
11. Economische en juridische activiteiten vanuit en rond het Kuzemer klooster	107
12. Langewold en Vredewold 'in de greep' van het machtige geslacht Van Ewsum	135
13. 'Geschuif' met nonnen	141
14. De kloosterschool en de borg Bijma	147
15. Sibrandus Leo	153
16. Het einde van het Kuzemer klooster	161
17. Kloostergebouwen en kloosterterrein	165
18. Gevonden voorwerpen	171
19. Kloosterherinneringen	175
20. Eetbare kloostermoppen	181
21. Conclusies	183
22. Bijlagen	189
23. Literatuurlijst	213
24. Bonnenlijst	218
25. Begrippenlijst	219
26. Over de auteur	224
27. Dankwoord	225

Voorwoord

Met trots schrijf ik dit voorwoord voor het bijzondere boek van Gunter Brandorff: een diepgravende zoektocht naar twee vrijwel vergeten plekken die ooit het hart vormden van het religieuze en sociale leven in onze regio - de dorpskerk van Oolderkerk en het nonnenklooster Kuzemer.

In het Westerkwartier zijn we omringd door een landschap dat spreekt, als je leert luisteren. Een landschap dat gevormd is door generaties voor ons, waarin sporen van geloof, arbeid, gemeenschapszin en verhalen als lagen onder het maaiveld verborgen liggen. Dit boek helpt ons die lagen te lezen.

Günter Brandorff weet met zijn deskundigheid en passie het verleden tastbaar te maken. Door archieven, archeologie en oude verhalen te verbinden, brengt hij niet alleen feiten aan het licht, maar ook betekenis. Voor onze gemeenschap, voor het culturele erfgoed, en voor wie wil begrijpen hoe onze samenleving is geworteld in eeuwen van geschiedenis.

Als wethouder met onder meer cultuur en erfgoed in mijn portefeuille ben ik dankbaar dat dit werk er is. Het onderstreept hoe waardevol het is om te blijven kijken, vragen en vertellen. Want in het verleden vinden we de fundamenten van onze toekomst.

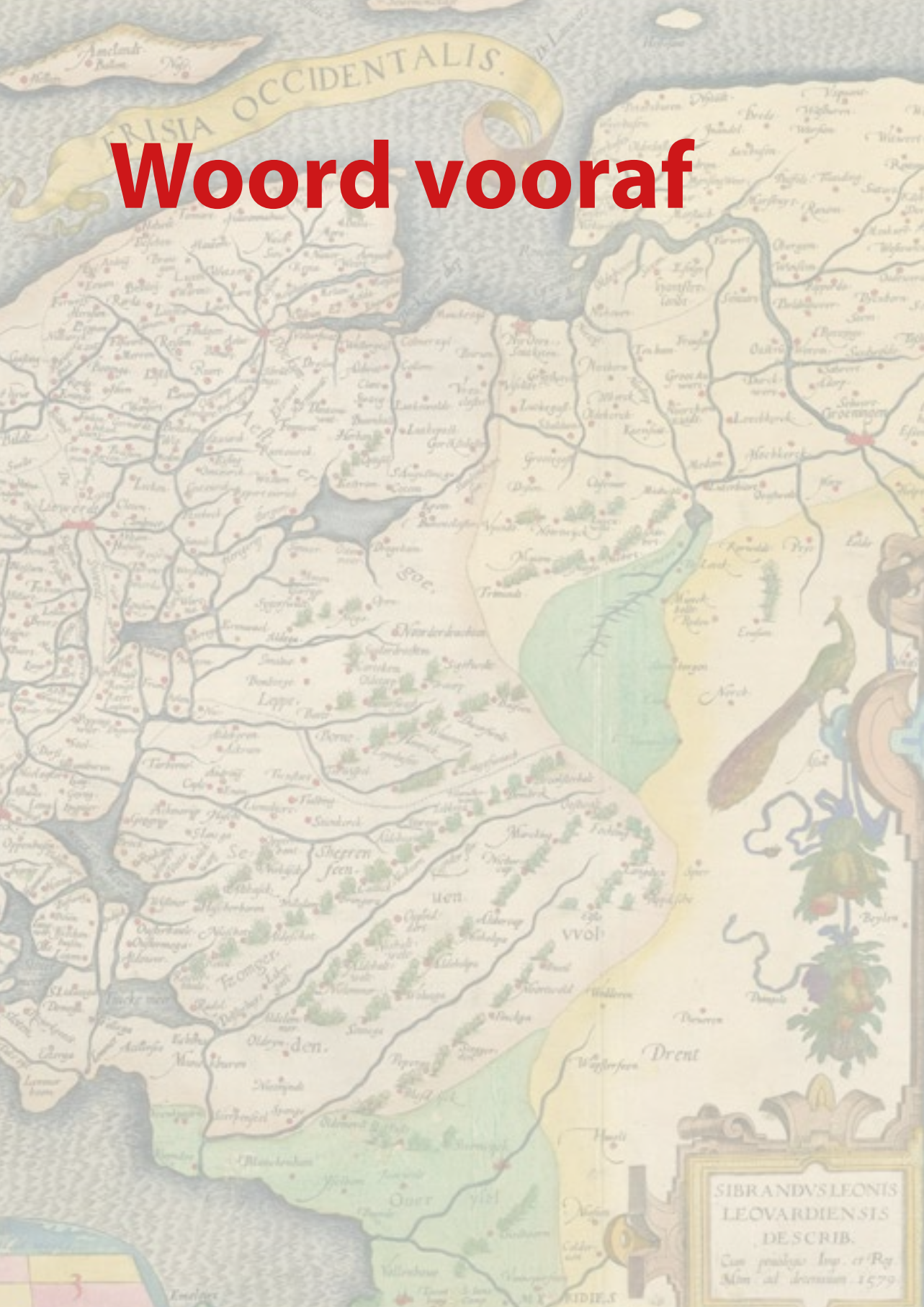
Ik nodig u van harte uit om dit boek met open nieuwsgierigheid te lezen. Laat u meevoeren in de geschiedenis van een streek die nog altijd resoneert met de echo's van kerkklokken, kloostermuren en menselijke verhalen.

Bé Schollema

Wethouder gemeente Westerkwartier

Woord vooraf

Kaart met de omgeving rond Oldekerk uit 1868¹

Verdwenen – maar nooit vergeten! Een verdwenen kerk en een verdwenen klooster. Hoe verhielden zich parochie en klooster tot elkaar? Tegenstelling of symbiose? Daarover gaat onder meer dit boek. De onderwerpen in deze studie rond parochie en klooster zijn vooral gesitueerd in het Groningse landschap Langewold in de voormalige gemeente Grootegast. In 1990 werden de voormalige gemeenten Oldekerk en Grootegast samengevoegd tot de gemeente Grootegast. Nu behoort Grootegast tot de grote fusiegemeente Westerkwartier. In het Aardrijkskundig Woordenboek van A.J. van der Aa ² wordt de gemeente ‘Oldekerk of

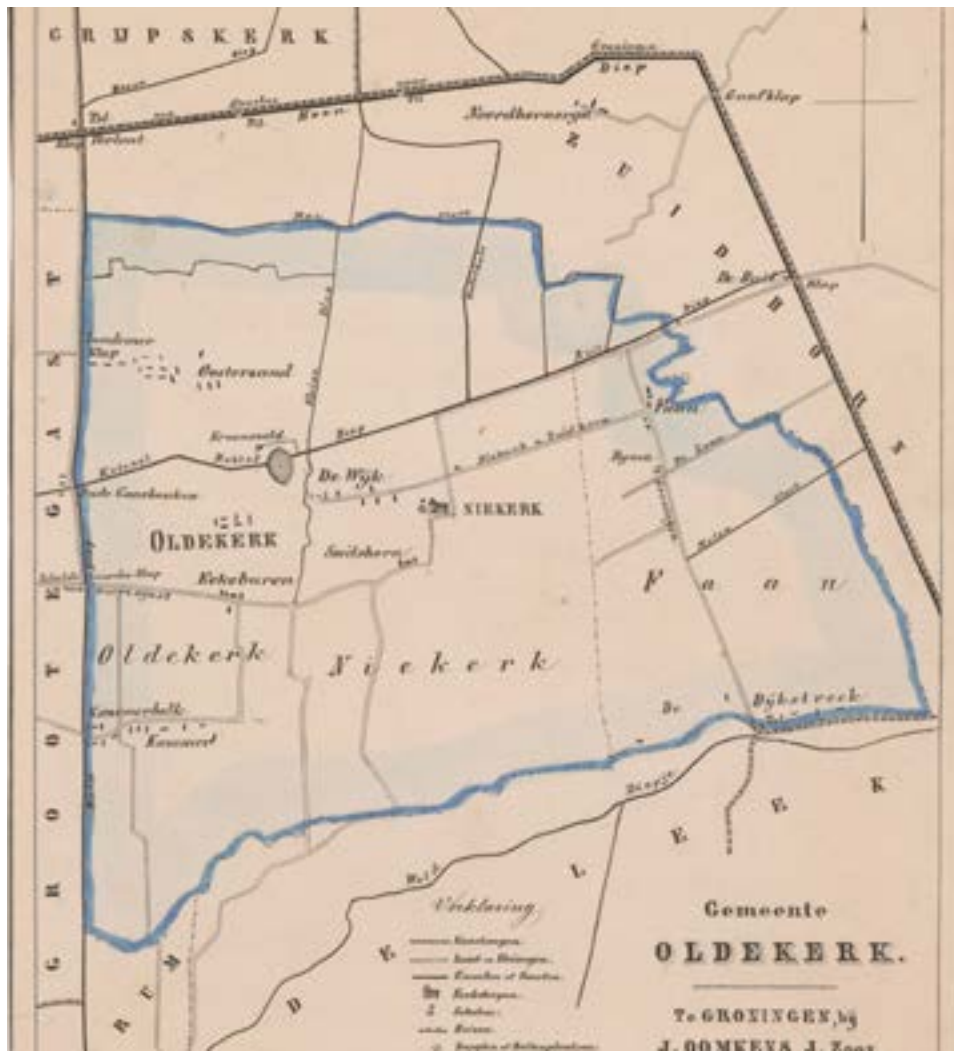
Oudekerk’ beschreven als omvattende de dorpen Niekerk, Oldekerk en Faan en de gehuchten het Oosterzand, Eekburen, Cuzemer en Cuzembalk. De 172 ha tellende gemeente werd toen bewoond door 186 huizezinnen en een bevolking van 1080 inwoners. Alle inwoners waren Nederlands Hervormd. Van dezen vormden 95 ledematen de gemeente Niekerk-Oldekerk-Faan.³

¹ Detail kaart gemeenten Marum, Leek en Grootegast, 06h-top25raster-2016.

² Aa, A.J. van der (1839-1851), Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, deel 8, Gorinchem. 411-412.

³ Wapen van de voormalige gemeente Oudekerk. Bovenin een fictieve ‘verdwenen kerk’. (Wikipedia)

Gemeente Oldekerk. Kaartje uit de gemeentatlas van C. Fehse (1862).⁴

Het grootste gedeelte van de inwoners van Oldekerk werkte in de landbouw. Met Oldekerk bedoelt Van der Aa het gebied rond de oude kerkheuvel, ook wel het Westersand genaamd. Ten noorden van Oldekerk staat op de kaart het woord 'Klokkenstoel'. Hier bevindt zich de locatie van de oude verdwenen kerk van Oldekerk. Later werd op deze verhoging in het landschap een klokkenstoel geplaatst. Ten zuiden van Oldekerk vermeldt de kaart de buurtschap Kuzemer. Aan de goed zichtbare

rondding in de verder rechte Kuzemerweg bevond zich 't Klooster, dat wil zeggen het Premonstratenzer nonnenklooster 'Sancta Maria Kuzemer' of Kuzemer Klooster. Ook de westelijk verlopende Munnekeweg verwijst naar het verdwenen klooster.

De verdwenen kerk en het verdwenen klooster werden gesticht in de middeleeuwen en vertegenwoordigen rond duizend jaar kerk- en kloostergeschiedenis in een landschap dat al eeuwen bewoond en gecultiveerd werd. In het veelal drassige veen- en heidelandschap bevonden zich 'zandkoppen' die de basis voor

bewoning vormden. De vervening en de aanleg van waterlossingen, zijlen en dijken bepaalden tot op heden het landschap.

Wat hebben een verdwenen dorpskerk en een verdwenen klooster met elkaar gemeen? In eerste instantie zijn beiden natuurlijk oorden van geloof en contemplatie. Zowel kerk als klooster hadden hun bloeitijd in de middeleeuwen. De kerk vormde de kern van de parochie Aelderkerka (Oldekerk) en het klooster het hart van het geestelijke en zakelijke leven in de wijde omgeving. Landeigendom van het klooster lag in de parochie Oldekerk en persoonlijke, geestelijke en zakelijke gebeurtenissen verbonden kerk en klooster veelvuldig. Vooral valt hier te noemen het patronaats- of collatie-recht van het Kuzemer klooster met betrekking tot de kerk van Oldekerk.

De tekst bij de onderstaande krantenfoto uit het blad Het Noorden in Woord en Beeld van 6 mei 1927 geeft precies die vragen weer die ook een huidige bezoeker zal stellen: Waarom heet het dorp Oldekerk (terwijl er geen 'oude kerk' in het dorp staat maar een zeer oude kerk in Niekerk) en heb je wel eens gehoord van 't Kuzemer klooster?

*"Oldekerk (Westerkwartier) bezit nog wel wakere jongens en meisjes: dat is te zien! Als ze zo vlijtig zijn op de schoolbanken als nu plat op den weg (zijn dat de Oldekerker verkeersregels ??), dan krijgen ze geen "staartletter" op 't rapport. Ben je ook knap in geschiedenis? Waarom heet jullie aardig dorp Olde-kerk? Heb je wel eens gehoord van 't Kuzemer klooster? Vraag de meester gerust. Als je alles weet, kom je nog mooier op portret, want we komen terug!"*⁵

Op de foto zien we de kinderen staan en liggen voor de Christelijke School Rehoboth van Oldekerk. Wat de meester vertelde weten wij niet. Maar misschien was het de meester van Pieter Luinstra, de auteur van het boek 'Duizend jaar Oldekerk'.⁶ Luinstra schrijft: "In mijn jeugd werd door de onderwijzer op de lagere school te Oldekerk verteld dat Kuzemer zou zijn afgeleid van 'kuische Maria'." Het lijkt niet erg waarschijnlijk, wat Luinstra's meester beweerde. We doen op een andere plaats in dit boek de ware betekenis van de naam uit de doeken.

Hardenberg (Heemse), 10 mei 2025

Günter Brandorff

⁵ Het Noorden in Woord en Beeld, Jrg.3, 1927-1928, 06-05-1927 (detail).

⁶ Luinstra, Pieter (1980), Duizend Jaar Oldekerk. Buitenpost. 31.

⁴ Groninger Archieven. Beeldbank. Identificatienr. NL-GnGRA_818_11499.

1.1 Onderzoeksvraag en bronnenmateriaal

Dit boek beschrijft twee voorbeelden van een typisch middeleeuws fenomeen in het voormalige gebied 'Frisia', dat wil zeggen de huidige provincies Friesland, Groningen en het Duitse Ostfriesland. Dit zijn de middeleeuwse dorpskerken en de middeleeuwse kloosters van kloosterordes als de Benedictijnen, Cisterciënzers en Premonstratenzers. Na de Reformatie verdwenen de kloosters meestal spoorloos uit het landschap. De dorpskerken werden van alle sier ontdaan en veranderden in gereformeerde godshuizen. Sommige kloosterkerken bleven bestaan als dorpskerken. Veel sporen van middeleeuwse kloosters zijn helaas uitgewist. De gebouwen werden vaak tot op de fundamenten afgebroken of kregen andere bestemmingen. Inventarissen en liturgische voorwerpen werden verkocht, gestolen of vernietigd. De vaak rijke kloosterbibliotheken en archieven trof hetzelfde lot. Dit verhaal concentreert zich op twee verdwenen voorbeelden: de voormalige dorpskerk van Oldekerk en het klooster 'Sancte Marie in Kusemere'. Beiden zijn verdwenen maar werden nooit vergeten.

De onderzoeksvraag rond kerk en klooster is: wat valt er vanuit de beschikbare bronnen en sporen te vertellen over de omstandigheden waarin de verdwenen oude dorpskerk van Oldekerk en het klooster Kuzemer binnen een middeleeuwse maatschappij verkeerden? Welke relatie of afhankelijkheid bestond tussen klooster en kerk? Vormden klooster en parochie(kerk) een symbiotische gemeenschap? Van beide gebouwen zijn weinig (kerk) of geen (klooster) overblijfselen in het landschap te herkennen. Beide locaties zijn gedeeltelijk archeologisch onderzocht. Het bodemarchief bevat mogelijk nog heel wat sporen. Het onderzoek dat de grondslag van dit boek vormt,

heeft zich om die reden moeten concentreren op archief- en literatuuronderzoek.

Toch rijst natuurlijk de vraag naar in het landschap herkenbare sporen van de oude kerk van Oldekerk en het premonstratenzer nonnenklooster Kuzemer. Welke sporen zijn in de archieven te vinden? Wat werd er over kerk en klooster geschreven? Dit zijn de zeer basale vragen die spelen in dit onderzoek en deze speurtocht. Kan er enig licht komen in het middeleeuwse verleden en de maatschappelijke context van kerk en klooster? Van andere kloosters zijn wel wat beperkte overblijfselen zoals fundamenten, (gebakken) profielstukken en verscheidene bouwornamenten bewaard gebleven. Het Kuzemer klooster kan behalve een aantal toevallig gevonden voorwerpen dit allemaal niet bieden, want het archeologisch bodemonderzoek is zeer beperkt gebleven.

Is er een doorlopend verhaal te maken of blijft het bij puzzelstukjes, waarvan enkele aan elkaar passen maar vele een geïsoleerd bestaan leiden? Een klooster zoals Kuzemer was enerzijds een gesloten wereld en anderzijds ging de Premonstratenzerorde ook de wereld in met geestelijke- en ziekenzorg en economische activiteiten. Zo maakte het klooster actief deel uit van de middeleeuwse maatschappij. Een dorpskerk, zoals in Oldekerk, stond midden in de samenleving en begeleidde de mensen van de wieg tot aan het graf.

In het klooster Kuzemer heerste aan de ene kant contemplatie en geestelijke retraite: een leven van de nonnen binnen het klooster als bruiden van Jezus. Aan de andere kant was Kuzemer ook een (landbouw)bedrijf met diverse contacten met de overige geestelijke en zeker ook met de profane wereld. Tot Kuzemer behoorden akker- en veenlanden, uithoven, heerden en werkplaatsen. Er werd gehandeld, grond en goederen gekocht en verkocht. Zakelijke en sociale contacten met de mensen

rond het klooster, met andere conventen, met de adel en de ambtsdragers van de grietenijen waren onderdeel van de kloosteractiviteiten. Tevens fungeerden klooster en parochiepastoors als 'notarissen' en bemiddelaars. In die zin stond het klooster midden in het leven. Soms legden de macht en invloed van geslachten als de familie Van Ewsum zware druk op dorps- en kloosterleven. Deze geslachten bepaalden eeuwenlang op diverse manieren het leven in de landschappen Vredewold en Langewold.

'Frisia' was immers een gebied zonder centraal gezag met lokale en regionale gezagsstructuren, historisch bepaald door de Friese Vrijheid. In de archieven geven landkaarten, plattegronden en een enkele tekening zicht op de ligging en situatie van kerk en klooster. De schriftelijke bronnen bestaan uit oorkonden en documenten die wel enkele aspecten van het kloosterleven verduidelijken, zoals bijvoorbeeld de economische activiteiten en schenkingen. Deze bronnen bevinden zich voor het overgrote deel in de Groninger Archieven. Bijzonder nuttig voor het onderzoek was Cartago, een dynamisch systeem dat een wezenlijk deel van alle akten tot 1601 in de provincies Groningen, Drenthe en het Duitse Oost-Friesland ontsluit. Daarnaast was vooral het archief van de Streekhistorische Vereniging Aeldakerka te Niekerk van wezenlijk belang. De oorkonden in de archieven zijn overwegend originelen of afschriften ervan. Digitaal worden deze aangeboden als foto van het origineel of als afschrift met eventueel eraan bevestigde zegels. Vaak zijn de akten voorzien van een regest, een korte samenvatting van de inhoud van het desbetreffende document⁷. Een index geeft (helaas niet altijd) in-

formatie over personen en hun positie, beroep of woonplaats. Daarnaast zijn er primaire en secundaire (wetenschappelijke) literatuur, krantenarchieven en diverse digitale bronnen geraadpleegd. Bezoeken aan (de overblijfselen van) kloosters in Nederland, Duitsland en Denemarken gaven het nodige inzicht in de bouw, ligging en werking van de kloosters van de orden van de Premonstratenzers, Cisterciënzers en andere orden. Gegevens over de Groninger dorpskerken en hun pastores boden vooral de digitale Corpus Roemeling en de Stichting Groninger Kerken.

Het kloosterarchief van Kuzemer is onderdeel van de Groninger Archieven en via Cartago raadpleegbaar. Door oorlogsvoering, chaos en nalatigheid tijdens en na de Tachtigjarige Oorlog is het archief helaas maar fragmentarisch bewaard gebleven. Op enkele uitzonderingen na concentreert het archiefmateriaal zich op documenten uit de vijftiende en de zestiende eeuw. Het dagelijkse leven is alleen te vinden in de vorm van in oorkonden vastgelegde zakelijke afspraken. De proosten van Kuzemer bemiddelden net als proosten en abten van andere kloosters bij veel onenigheden en twisten, het kopen, verkopen, ruilen en schenken van grond en goederen. Feitelijk fungeerde het klooster zo als een soort juridische of economische instantie, waarbij regelmatig werd samengewerkt met de grietmannen van de landschappen Vredewold en Langewold, die vaak als de 'zegelende macht' werden betrokken. Zij hingen het landzegel onder de oorkonden en daarmee werden deze rechtsgeldig. Hetzelfde deden de burgemeesters van Stad Groningen met het stadszegel. Persoonlijke brieven en documenten over het leven en werken in en rond dorpskerk en klooster zijn niet aanwezig. Zo blijft de blik

op het papieren verleden fragmentarisch en vooral gericht op het economische en juridische aspect van de kerk- of kloostergemeenschap.

In de Groninger klooster- en bestuursarchieven bevindt zich wel een aantal archiefstukken, regesten en oorkonden, die een klein licht werpen op een aantal personen en transacties. Pacht- en huurcontracten en (ver)koopcontracten van bezittingen en grond staan hierbij centraal.

De gebruikte bronnen maken het mogelijk om enig licht in het duister van het waarschijnlijk in het begin van de dertiende eeuw gestichte vrouwenklooster Kuzemer te brengen. Veelal zal dit beeld toch onvolledig blijven. Hopelijk is het gelukt om in ieder geval de waarde van dit kleine convent voor de culturele, geestelijke, economische en waterbouwkundige activiteiten te verduidelijken. Zo heeft het in 1385 op het kerkhof van Oldekerk tussen betrokken geestelijken en bestuurders uit Vredewold en Langewold gesloten watercontract ooit mede de basis gelegd voor het huidige leven en de structuur van het landschap van het noordwestelijke Westerkwartier. Wat blijft is de vraag, wat er vanuit de beschikbare bronnen valt te vertellen over de omstandigheden waarin de verdwenen oude dorpskerk van Oldekerk en het klooster Kuzemer binnen een middeleeuwse maatschappij verkeerden.

1.2 Opbouw van het boek: een leeswijzer

Aan het begin van het boek wordt de lezer ingevoerd in het beschikbare bronnenmateriaal en de beperkte zichtbare sporen van de verdwenen dorpskerk van Oldekerk en het verdwenen klooster Kuzemer. Deze vormen de basis voor de onderzoeksvraag en onderzoeksuitkomst: het werpen van enig licht op een stuk middeleeuwse geschiedenis van de noordwesthoek van het Westerkwartier.

Vervolgens wordt de wezenlijke betekenis van het Middelnederduits als communicatiemiddel in de streken rond Noord- en Oostzee in de middeleeuwen beschreven. Het overgrote gedeelte van de voor dit boek bestudeerde documenten uit de veertiende en vooral de vijftiende en zestiende eeuw zijn geschreven in het Middelnederduits als opvolger van het Latijn als bestuurs- en kerktaal.

Het gebied waarin het onderzoek plaatsvindt wordt geografisch en historiografisch aangeduid als 'Frisia'. De lezer maakt kennis met geschiedenis van de Friese gewesten, het begrip van de Friese Vrijheid en de oostelijke gewesten van Stad en Ommelanden. Tevens komen de Tachtigjarige Oorlog, de Unie van Utrecht en de Groninger Reductie van 1594 aan bod. Het eerste onderwerp van dit historisch onderzoek houdt zich bezig met de verdwenen kerk van Oldekerk of Aeldakerka, de kerk die het dorp zijn naam gaf. Op enige afstand ten noorden van de huidige dorpskern stond op een verhoogd terrein de in ca. 1200 gebouwde stenen kerk met toren en kerkhof. Op het kerkhof werd in 1385 een belangrijk verdrag over de regionale waterhuishouding gesloten. Na de Reformatie raakte de kerk van Oldekerk in verval en werd uiteindelijk afgebroken. Op het terrein werd een klokkenstoel opgericht. In een kader maakt de lezer kennis met de kloostermop als belangrijk middeleeuws bouw materiaal en de kerkelijke structuur van die tijd. Daarna volgen de bestuurlijke en economische activiteiten die rond de parochie van Oldekerk plaatsvonden.

⁷ Een regest is in de archiefwetenschap een (vaak eenregelige) samenvatting van de inhoud van een oorkonde. Meestal gaat het dan om middeleeuwse oorkonden uit één bepaald archief, bijvoorbeeld van een stad of klooster. De term regest komt van het Latijnse regestum: catalogus.

Oldekerk, Kroonsvelderweg. Klokkenstoel en boerderij (1972).⁸

Aan het eind van de twintigste en in het begin van de eenentwintigste eeuw vonden op de kerkheuvel een archeologisch bodemonderzoek en een opgraving plaats die veel duidelijkheid over de fundamenteën van de kerk opleverden. De geschiedenis van de verdwenen kerk van Oldekerk wordt afgesloten met verhalen over de klokkenstoel, de klok en de klokkenluiders van Oldekerk.

Vanaf het vijfde hoofdstuk staat het verdwenen klooster Kuzemer centraal. Dat begint met informatie over de religieuze orde van de Premonstratenzers of de Norbertijnen, waar ook het vrouwenklooster 'Sancta Maria in Kuzemer' toe behoorde. De orde was genoemd naar het klooster van Prémontré in het noorden van Frankrijk, dat in 1120 werd gesticht door Norbert van Xanten.⁹ De Premonstratenzers waren een van de orden die naast bijvoorbeeld de Cisterciënzers en de Bernardijnen kloosters stichtten in de Friese en Groningse

landen. Kuzemer werd vermoedelijk rond 1214 vanuit het klooster Dokkum gesticht. Daarna wordt gedetailleerd ingegaan op de stichtingsgeschiedenis, het wel en wee van het klooster Kuzemer en zijn functioneren als onderdeel van de toenmalige samenleving. De naam van het klooster en de betekenis ervan vormen een interessante discussie die leidt van 'de kuische Maria' tot 'de waterloop van Koeze'.

Van de bewoners van het klooster is helaas maar een zeer beperkt aantal met een naam bekend. Van de proosten als de hoogste gezagsdragers van het klooster zijn enige namen bekend, bijvoorbeeld Allard (1385), Werner (1480) en Theodericus Annius (1574). In een aantal documenten wordt een proost aangegeven, zonder er een naam aan toe te voegen. Van een prioeres, als tweede persoon in de kloosterlijke gezagsstructuur, en een aantal nonnen zijn de namen bekend. Zij moesten na de invoering van de Reformatie het klooster verlaten en ontvingen daarna nog een uitkering.

⁸ Groninger Archiven. Beeldbank. Identificatienr. NL-Gn.GRA_818_11500. Fotograaf: Douma, M.A. (1972).

⁹ Hij werd ook Norbert(us) van Gennep (ca. 1080 tot 06-06-1134) genoemd, want zijn vader Heribert bezat de Heerlijkheid Gennep.

Het landbezit van het Kuzemer klooster sloeg ongeveer 710 ha cultuurgrond, heide- en veenlanden en behoorde daarmee tot de kleinere kloosterlijke grondbezitters van de Ommelanden. Het beheer van het water in het drassige gebied dicht bij de zee was voor het klooster ook een wezenlijke taak. Het grondbezit werd verworven door koop, schenking en erfenissen en bestond uit corpusland, beheerd door lekenbroeders. Later werd dit land verpacht en beheerd door op heerden woonachtige meiers of pachtboeren. Het watercontract van 1385 laat duidelijk zien dat het waterbeheer van grote betekenis was voor het bestaan van het klooster en de regio. De namen Oude Riet, Ruigewaard en Katerhals herinneren daaraan.

Bijzonder is hoofdstuk 6. Het wordt ingeleid door een detail van een (fictief) schilderij van het klooster. Het toont een middeleeuwse kloostertuin, waarvan mag worden aangenomen dat ook Kuzemer er een bezat. Indeling en functie van een kloostertuin worden uitgelegd en vervolgens komt een aantal van de meest voorkomende planten voor medicinaal gebruik aan bod.

Ook komt de mystica Hildegard van Bingen met haar zes gouden levensregels aan het woord.

Uitgebreid komen daarna de economische en juridische activiteiten van Kuzemer aan de orde. Over het geestelijk leven geven de documenten geen informatie, maar des te meer over koop en verkoop, ruilen en schenken van land. De koopbrieven in de archiven getuigen geregeld van de verkoop van land van eigeners aan het klooster en van landhandel van de eigeners onderling. In deze zaken hebben regelmatig de proosten, de pastores en de grietmannen van Vredewold en Langewold taken als scheidsrechters, zegelaars en notarissen. De wat ondoorzichtige rol van pastoor Wylhem van Niebert als notaris komt

in een kader aan de orde. Als pastoor vanuit het klooster, misschien ook de biechtvader, ging hij nog wel eens zijn boekje te buiten. Wel wordt duidelijk dat de positie van de stad Groningen als handelsstad met het omstreken stapelrecht in dat opzicht steeds belangrijker werd. De namen van Groningse burgemeesters in de documenten laten dit nadrukkelijk zien. De nauwe relatie tussen de parochie Grijskerk en Kuzemer wordt in een apart hoofdstuk beschreven.

De meest invloedrijke familie in Langewold en Vredewold was de familie Van Ewsum. Vanuit borg Nienoord bij Leek verwierven zij een enorm landbezit. Wat waren de drijfveren voor hun economische activiteiten? Vervolgens wordt de zoutziederij beschreven, die Wigbolt II van Ewsum ten noorden van Grijskerk liet aanleggen.

Tijdens het bestaan van het klooster Kuzemer werden er drie keer nonnen verplaatst: in 1231 van Kuzemer naar Trimunt en in 1480 werden de nonnen geroofd uit Kuzemer en naar Veenklooster verplaatst. De laatste reis ging in 1595 van Kuzemer naar Stad Groningen. Over de nonnenroof in 1480 verscheen zelfs een novelle. De auteur ervan was Binne R. Veltman, die in een apart kader wordt gememoreerd.

De kloosterschool, borg Bijma in Faan, wordt beschreven inclusief het gruwelijke sodomieproces in het kerkje van Faan.

De befaamde Friese priester, geschiedkundige en cartograaf Sibbrandus Leo staat centraal in het daaropvolgende hoofdstuk. Hij vond vanaf 1480, na de Reformatie in Friesland, onderdak in Kuzemer, waar hij ook overleed. Hij genoot vooral bekendheid door zijn abtenkronieken van de kloosters Lidlum en Mariëngaarde en zijn Paauwenkaart van Frisia. Verder is er aandacht voor de promotie in 1929 van D.A. Wumkes, die als een van de eersten leven en werk van Sibbrandus Leo wetenschappelijk onderzocht.

Het kloosterleven in Friesland en de Ommelanden kwam na de Reformatie tot een einde. Vanaf 1580 begon de plundering en de sloop van Kuzemer. De gebouwen fungeerden als openbare steengroeve voor de wijde omgeving. De landerijen kwamen in bezit van de Staten van Stad en Ommelanden. Provinciale beheerders wikkelden de roerende en onroerende goederen verder af.

Vanaf hoofdstuk 13 begint het boek aan een terugblik op het klooster Kuzemer met de beschrijving van de gebouwen en het terrein, zoals deze er mogelijk uitzagen. Een archeologische opgraving biedt een bescheiden blik op restanten van de fundamenteën. Daarnaast zijn toevallig gevonden voorwerpen, zoals een middeleeuwse kookpot en dakpannen, kleine sporen uit lang vervlogen tijden. Ook herinneren kerkboeken en kadasterkaarten aan het Norbertinessenklooster dat ooit in de bocht van de Kuzemerweg lag.

Wist u dat er in Oldekerk jarenlang een koek met de naam kloostermop werd gebakken? In diverse bijlagen wordt de geschiedenis van het Norbertinessenklooster Kuzemer verder geconcretiseerd: lijsten van personen en hun functies, bijvoorbeeld proosten van Kuzemer, grietmannen en eigenerfden. Het boek bevat een literatuur- en een bronnenlijst, een personenregister en een verklarende woordenlijst. Hierdoor heeft de lezer de mogelijkheid om het boek als (lokaal)historisch en genealogisch naslagwerk te gebruiken.

Met een samenvattende conclusie van dit historisch onderzoek naar de verdwenen dorpskerk van Oldekerk en het verdwenen klooster Kuzemer wordt het boek afgesloten.